

Т. О. Буйдіна¹, О. Ф. Рожок²

¹ Національний ботанічний сад ім. М. М. Гришка, НАН України, м. Київ, Україна

² Миколаївський державний аграрний університет, м. Миколаїв, Україна

ІСТОРІЯ КУЛЬТУРИ І ДОСВІД ІНТРОДУКЦІЇ ВИТКИХ ТРОЯНД РОДУ *ROSA* L. В УКРАЇНІ

Троянда – одна з найпопулярніших і найдавніших рослин в історії декоративного садівництва. Виткі троянди – незамінний компонент у вертикальному озелененні. Дослідження історичних етапів інтродукції і культивування рослин дає змогу проаналізувати основні тенденції становлення культури, виявити перспективний генофонд для подальшого інтродукційного та селекційного процесу та уникнути негативних наслідків, завдяки багатовіковому досвіду культури роду *Rosa* L. Наведено результати аналітичного аналізу літературних джерел, електронних ресурсів, архівних матеріалів щодо історичних аспектів інтродукції витких троянд в Україні. Показано основні етапи інтродукційного процесу та відзначено основні ботанічні установи, які зробили внесок у розширення генофонду витких троянд. За доступними літературними даними, встановлено, що основними центрами інтродукції витких троянд в Україну були і на сьогодні залишаються Національний ботанічний сад ім. М. М. Гришка НАН України (м. Київ), дендропарк "Олександрія" (м. Біла Церква) та Нікітський ботанічний сад у Криму. Відображено значення персоналії у вітчизняній інтродукції троянд. Зокрема, в Україні, варто відзначити здобутки таких учених, як М. А. Гартвіс, З. К. Клименко, Н. М. Тимошенко, О. Л. Рубцова та ін.

Ключові слова: інтродукційний процес; ботанічний сад; селекція; вертикальне озеленення; декоративність.

Вступ. Троянда (*Rosa* L.) – одна із найдавніших і найпопулярніших декоративних рослин у світовому садівництві. Відомі з часів стародавнього Вавилону (II-I тисячоліття до н.е.), вони отримали особливе поширення в Персії (VI-V ст. до н.е.) та стародавній Греції (кінець I тис. до н.е. – початок н.е.), а найбільшого розквіту своєї популярності набули після закінчення епохи Середньовіччя.

Виткі троянди займають особливе місце серед представників роду, адже поруч із надзвичайними декоративними характеристиками їх квіток, на провідні ролі виходить здатність їх пагонів до інтенсивного росту у вертикальному напрямі, в такий спосіб надаючи їм перевагу серед рослин, які використовуються у вертикальному озелененні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Культура витких троянд також відома досить давно. На початку н.е. природні види витких троянд широко вирощували у країнах Близького та Далекого Сходу і з поступовим розвитком торгівлі це захоплення виткими трояндами перейшло і на країни Європи. Особливу популярність вони набули у VIII-XII ст. у південно-західній частині Європи, у період завоювань та господарювання там арабів. Саме тоді витку мускусну троянду (*R. moschata* Herrm.) було завезено з Малої Азії (Klimenko, 2001).

На півдні Європи в ролі виткої форми почали використовувати вічнозелену троянду *R. sempervirens* L., яка морфологічно подібна до мускусної троянди. Достатньо

широке використання мала *R. arvensis* Huds., яка поширена у Південній Європі.

Як витка троянда в США з 1759 р. отримала поширення східно-азійська троянда гладка (*R. laevigata* Michx). Окрім цього, із Східної Азії до Європи у 1868 р. було інтродуковано *R. multiflora* Thunb. (Bumbeeva, 2008). Із Східної Азії до Європи було завезено і *R. luciae* Franch. & Rochebr. ex Cresp., відому також як троянда Віхура (*R. wichurana* Cresp.).

Протягом XVII-XIX ст. та на початку XX ст. з Південно-Східної Азії було привезено значну кількість шипшин, але найважливішими предками витких троянд, які походять з Азії, є: *R. chinensis* Jacq., *R. luciae* Franch. & Rochebr. ex Cresp., *R. multiflora* Thunb., *R. moschata* Herrm. (Rubtsova, 2009).

Завдяки селекції та створенню нових сортів і груп садових троянд у XIX і першій половині XX ст. в Європі з'явилась велика кількість розарій. Більшість з них були відособленими одиницями міських парків, палацових комплексів, старовинних замків і поміщицьких угідь. В Україні найвідоміші розарії було створено в дендропарках та ботанічних садах. Саме вони і стали, надалі, основними осередками інтродукції витких троянд.

У XVIII ст. в Україні основну увагу було зосереджено на інтродукції плодкових та овочевих культур, а з початку XIX ст. – декоративних рослин. Це був період стихійної інтродукції, який призвів до збагачення рослинних ресурсів України (Rodichkin & Rodichkina, 2005).

Інформація про авторів:

Буйдіна Тетяна Олександрівна, провідний інженер кафедри рослинництва та садово-паркового господарства. Email: tanya-rozhok@ukr.net

Рожок Ольга Федосіївна, ст. викладач кафедри рослинництва та садово-паркового господарства. Email: olga-rozhok@ukr.net

Цитування за ДСТУ: Буйдіна Т. О., Рожок О. Ф. Історія культури і досвід інтродукції витких троянд роду *Rosa* L. в Україні.

Науковий вісник НЛТУ України. 2018, т. 28, № 2. С. 41–44.

Citation APA: Buidina, T. A., & Rozhok, O. F. (2018). The History of Culture and the Experience of the Introduction of Climbing Roses of the Genus *Rosa* L. in Ukraine. *Scientific Bulletin of UNFU*, 28(2), 41–44. <https://doi.org/10.15421/40280206>

Перші спроби інтродукції витких троянд в Україну, а саме у Кременецький ботанічний сад на Волині, датовано 1806 р. У каталогах цього саду вже у 1810 р. налічувалось 16 видів шипшин, серед яких була *R. bracteata* J. C. Wendl. (Besser, 1810). У 1816 р. каталог поповнився 29 одиницями *R. multiflora* Thunb., чисельність *R. bracteata* J. C. Wendl. не змінилася (Besser, 1816).

У 1804 р. одночасно зі створенням Харківського університету було закладено ботанічний сад. Це – найстаріший ботанічний сад в Україні. З перших років існування саду там виконували активну роботу з інтродукції троянд (Rubtsova, 2009). Згідно з каталогом дерев і чагарників ботанічних садів (Katalog, 1987), у 1987 р. до складу колекції троянд входив тільки один вид – *R. maximowicziana* Regel.

Глибокий варто в історії інтродукції рослин в Україні залишив Акліматизаційний сад ім. І. Н. Каразіна. Відомий як один з найстаріших в Україні центрів акліматизації рослин, який започаткував в Україні І. Н. Каразін. В опублікованому у 1833 р. списку інтродукованих рослин містилось понад 200 зразків, серед них представників роду *Rosa* не було, а у списку 1891 р. вже відзначено 7 видів шипшин, серед яких була троянда багатоквіткова (*R. multiflora* Thunb.) (Kibkalo, 1993).

Вагомий внесок в інтродукцію декоративних рослин, а саме витких троянд, в Україні зробив Нікітський ботанічний сад у Криму, який і до останнього часу залишався одним із найвідоміших селекційних центрів в Україні. Спроби інтродукції троянд у цій установі датовані практично початком його створення, у 1812 р., завдяки зусиллям його першого директора Х. Х. Стевена. Уже в 1816 р. у каталогах саду містилося близько 100 видів та сортів троянд (Maleeva, 1931).

Значний внесок у розвиток саду та робіт з інтродукції найрізноманітніших культур, зокрема і витких троянд, зробив другий директор Нікітського ботанічного саду М. А. Гартвіс. Особливої уваги й любові були удостоєні сорти і види витких троянд. Зібрання всіх садових груп троянд було предметом особливої дбайливості Гартвіса з самого початку вступу його в управління Нікітським садом. Власна колекція Гартвіса, що складалася із кращих сортів, які були відомі до 1824 р., збагатила колекцію Саду. Особливо були чудові виткі троянди (*R. multiflora* Thunb. і *R. grevilliae*), які незабаром стали одними з прикрас садів Південного берегу Криму (ПБК) Klimenko, et. al., 2006).

За асортиментом троянд, що пропонував до продажу восени 1928 р. – навесні 1929 р. відділ декоративного садівництва Уманського училища садівництва і землеробства (нині – Уманський національний університет садівництва), якому належав тоді парк, становив 39 сортів (серед переліку були і плетисті троянди. У 1955 р. на верхній терасі Партерного амфітеатру парку на площі 1,9 га було висаджено 2738 шт. кущів троянд 41 сорту, а вздовж підпірної стінки – 105 шт. плетистих троянд (сортів 'Rubin', 'Crimson Rambler', 'Veilchenblau' та 'Wartburg'). Ці дрібноквіткові троянди в 1989 р. було замінено великоквітковими сортами 'Flammentanz' та 'Glenn Dale' (Mogoz & Denysko, 2014).

Надзвичайно важливу роль в інтродукції витких троянд відіграв і дендропарк "Олександрія", де вирощували велику кількість декоративних рослин. Він є зразком садово-паркового мистецтва України кінця XVIII – початку XIX ст. У часи засновників парку, графів Бра-

ницьких, троянди активно використовували в паркових композиціях. У 1958 р. у парку налічувалось 11 видів шипшин, серед яких *R. multiflora* Thunb. (Derii, 1958).

Дерій І. Г. зазначає, що у 1968 р. в дендропарку "Олександрія" серед великої кількості декоративних рослин зростала і шипшина багатоквіткова (*R. multiflora* Thunb.) (Derii, 1968).

Ботанічний сад ім. академіка О. В. Фоміна Київського університету ім. Тараса Шевченка, який було організовано у 1839 р., з самого початку свого існування за головну мету ставив зібрання колекції рослин-інтродуцентів. Уже у 1834 р. для майбутнього Ботанічного саду Київського університету було привезено рослини з Гомельського маєтку графа Румянцева. За реєстром налічувалось всього 513 рослин 34 видів, серед них – два види шипшин: *R. indica* L. (18 шт.), *R. gallica* L. (12 шт.) (Archiv, 1834–1920).

Також варто зазначити, що поряд з ботанічними садами і дендропарками, значний внесок у справу збагачення сортименту і поширення витких троянд наприкінці XIX – на початку XX ст. зробили приватні садові господарства. Завдяки їх зусиллям до України було завезено значну кількість сортів цієї культури.

Після Жовтневого перевороту (1917 р.) роботу з інтродукції витких троянд було зосереджено в ботанічних садах та дендропарках.

Активно вона продовжувалась в Нікітському ботанічному саду, де з 1939 року до сьогодні плідно працювали М. Д. Костецький, В. М. Клименко, З. К. Клименко, Н. М. Тимошенко, К. І. Зиков. Зокрема, активні роботи з виткими трояндами проводила Тимошенко Н. М. Вона досліджувала біологічні особливості, а саме вивчала питання життєздатності пилку шляхом пророщування на поживних середовищах. Окрім цього, досліджувала здатність пилку до запліднення після тривалого зберігання (Timoshenko, 1972). Разом із З. К. Клименко вони вивчали виткі троянди, з метою подальшого використання їх у селекційній роботі. Колекція витких троянд Нікітського ботанічного саду стала базою для вивчення біолого-екологічних особливостей, визначення перспективного сортименту для Південного берегу Криму.

Згідно з каталогом деревних рослин ботанічних садів Української РСР (Archiv, 1834–1920), у 1987 р. до колекцій ботанічних садів входило кілька видів витких троянд. Так, *R. banksiae* W. T. Aiton були у дендрологічному парку "Асканія-Нова" та у Нікітському ботанічному саду; *R. fortuneana* Lindl. – у Нікітському ботанічному саду; *R. multiflora* Thunb. – у ботанічному саду ім. А. В. Фоміна, ботанічному саду Одеського державного університету ім. І. І. Мечникова, ботанічному саду Ужгородського державного університету, ботанічному саду Чернівецького державного університету, ботанічному саду Житомирського сільськогосподарського інституту, Кам'янець-Подільському ботанічному саду, дендрологічному парку "Асканія-Нова" та "Тростянець"; *R. wichuriana* Среп. – у ботанічному саду ім. А. В. Фоміна та у ботанічному саду Львівського державного університету (нині – ЛНУ ім. І. Я. Франка).

Значний внесок в інтродукцію троянд, а саме витких, зробив Національний ботанічний сад ім. М. М. Гришка НАН України, який і тепер продовжує роботи з інтродукції. Наукові дослідження з інтродукції було розпочато у 1946 р., коли з Німеччини, за репарацією,

було привезено перший посадковий матеріал. Усі наступні роки колекцію троянд поповнювали шляхом отримання насіння за делектусами та інтродукцією рослин із природної флори, а також живцями з наступним їх окуліруванням. Провідну роль в інтродукції троянд у НБС ім. М. М. Гришка відіграла завідувач ділянкою "Розарій", д-р біол. наук, О. Л. Рубцова.

На сьогодні колекція троянд НБС ім. М. М. Гришка – друга за сортовим складом в Україні після колекції Нікітського ботанічного саду. До складу колекції входять 26 видів та близько 500 сортів різних садових груп, серед яких виткі троянди становлять 3 % (Rubtcova, 2008).

Висновки. Отже, аналіз діяльності ботанічних садів, дендропарків, акліматизаційних садів, приватних садових господарств показав, що внесок, який вони зробили в інтродукцію видів і сортів роду *Rosa* L., зокрема витких троянд в Україні, є величезним і неоціненним. Унаслідок інтродукційного процесу було зібрано чималі колекції троянд, які слугували вихідним матеріалом для майбутньої селекційної роботи. Їх діяльність також допомогла зберегти значну кількість видів і сортів та сприяла вивченню як біологічних, так і екологічних особливостей троянд та створити методичні рекомендації з вирощування для різних регіонів України.

Перелік використаних джерел

Besser, W. (1810). *Catalogue des Plantes du Jardin Botanique de Krzemieniec et Volhynie*. 88 p.
Besser, W. (1816). *Catalogus plantarum in Horto botanico Gymnasii Volhyniensis Cremeneci cultarum*. 161 p. [in Russian].
Bumbeeva, L. I. (2008). *Pletistye rozy*. Moscow: Izdatelskii Dom MSP. 64 p. [in Russian].
Derii, I. G. (1958). Dendroflora parka "Aleksandriia" Botanicheskogo sada AN USSR. V kn. *Akklimatizatsiia rastenii, Tr. Bot. sada AN USSR*, 5, 110–130. [in Russian].

Derii, I. H. (1968). Tsvitinnia derev i chaharnykyv u dendroparku "Oleksandriia" TsRBS AN USSR. *Introduktsiia ta aklimatyzatsiia roslin na Ukraini*, 3, 169–182. Kyiv: Yzd-vo AN USSR.
Derzhavnyi arkhiv mista Kyieva. (n.d.). F. 16 Kyivskiy universytet, 1834–1920 rr. Op. 372. Str. 173 Delo stroytelnoho komyteta, 12 ark. [in Ukrainian].
Katalog. (1987). Katalog derev i kustarnikov botanicheskikh sadov Ukr.SSR. Kyiv: Naukova dumka. 70 p. [in Russian].
Kibkalo, V. O. (1993). Introduktsiia roslin u Krasnokutskomu dendroparku. *Introduktsiia derevnykh ta chaharnykovykh roslin v Ukraini. Tezy dopovidei zasidannia rady botanichnykh sadiv v Ukraini, prysviachennoho 200-richchii Krasnokutskoho dendroparku*, (pp. 81–93). Krasnokutsk: Kharkivska knyzhna fabryka. [in Ukrainian].
Klimenko, Z. K. (2001). *Rozy*. Moscow: ZAO "Fiton". 176 p. [in Russian].
Klimenko, Z. K., Rubtcova, E. L., & Zykova, V. K. (2006). Nikolai Andreevich Gartvis – vtoroi direktor Nikitskogo botanicheskogo sada. *Bulleten Nikitskogo botanicheskogo sada*, 92, 105–111. [in Russian].
Maleeva, O. F. (1931). Nikitskii sad pri Stevene (1812–24 g.). Ocherk po istorii Gosudarstvennogo Nikitskogo botanicheskogo sada. *Zapiski Gos. Nikitskogo opytного botan. sada*, 17(1), 1–32. [in Russian].
Moroz, O. K., & Denysko, I. L. (2014). Istoriia kultury troiand: vid sadiv z troiandamy do rozariiv. *Avtokhtonni ta introdokovani roslyny*, 10, 27–36. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/atiru_2014_10_6. [in Ukrainian].
Rodichkin, I., & Rodichkina, O. (2005). *Starovynni maietky Ukrainy*. Kyiv: Mystetstvo. 383 p. [in Ukrainian].
Rubtcova, E. L. (2008). Introduktsiia roz v Natsionalnom botanicheskomy sadu im. N. N. Grishko NAN Ukrainy. *Ekologicheskie problemy sadovodstva i introdoktsii rastenii. Sbornik nauchnykh trudov. Posviashchaetsia 100-letiiu so dnia rozhdeniia M. A. Kochkina i A. M. Kormil'tsina*. 30, 183–186. Ialta. [in Russian].
Rubtcova, O. L. (2009). *Rid Rosa L. v Ukraini: henofond, istoriia, napriamy doslidzhen ta perspektyvy*. Monohrafiia. Kyiv. Feniks. 375 p. [in Ukrainian].
Timoshenko, N. M. (1972). Biologiia, ekologiia i sortovoi sostav viushchikhsia roz v Krymu. *Abstract of Candidate Dissertation for Agricultural Sciences* (06.563 – Forest Science). Kyiv. 23 p.

Т. А. Буйдина¹, О. Ф. Розжок²

¹ *Национальный ботанический сад им. Н. Н. Гришко, НАН Украины, г. Киев, Украина*
² *Николаевский государственный аграрный университет, г. Николаев, Украина*

ІСТОРИЯ КУЛЬТУРЫ И ОПЫТ ИНТРОДУКЦИИ ВЬЮЩИХСЯ РОЗ РОДА *ROSA* L. В УКРАИНЕ

Роза – одна из самых популярных и древнейших растений в истории декоративного садоводства. Вьющиеся розы – незаменимый компонент в вертикальном озеленении. Исследование исторических этапов интродукции и культивирования растений дает возможность проанализировать основные тенденции становления культуры, выявить перспективный генофонд для дальнейшего интродукционного и селекционного процесса и избежать негативных последствий, благодаря многовековому опыту культуры рода *Rosa* L. Представлены результаты аналитического анализа литературных источников, электронных ресурсов, архивных материалов относительно исторических аспектов интродукции вьющихся роз в Украине. Показаны основные этапы интродукционного процесса и отмечены основные ботанические учреждения, которые внесли вклад в расширение генофонда вьющихся роз. По доступным литературным данным, установлено, что основными центрами интродукции вьющихся роз в Украине были и сегодня остаются Национальный ботанический сад им. Н. Н. Гришко НАН Украины (г. Киев), дендропарк "Александрия" (г. Белая Церковь) и Никитский ботанический сад в Крыму. Отражено значение персоналий в отечественной интродукции роз. В частности в Украине, следует отметить достижения таких ученых, как М. А. Гартвис, З. К. Клименко, Н. М. Тимошенко, Е. Л. Рубцова и др.

Ключевые слова: интродукционный процесс; ботанический сад; селекция; вертикальное озеленение; декоративность.

Т. А. Buidina¹, O. F. Rozhok²

¹ *M. M. Gryshko National botanical garden, NAS Ukraine, Kyiv, Ukraine*
² *Mykolayiv National Agrarian University, Mykolayiv, Ukraine*

THE HISTORY OF CULTURE AND THE EXPERIENCE OF THE INTRODUCTION OF CLIMBING ROSES OF THE GENUS *ROSA* L. IN UKRAINE

Rose is one of the most popular and ancient plants in the history of decorative gardening. Curly roses are considered to be an indispensable component in vertical landscaping due to the decorative characteristics of their flowers and the ability of shoots to grow intensively in the vertical direction. The study of the historical stages of introduction and cultivation of plants allows analysing the main trends in the formation of culture, identifying a promising gene pool for further introductory and selection processes and avo-

iding negative consequences, due to the centuries-old experience of the *Rosa L.* genus culture. The authors have presented some results of an analytical analysis of literature sources, electronic resources, and archival materials on the historical aspects of the introduction of climbing roses in Ukraine. The main stages of the introductory process are shown; the main botanical institutions that contributed to the expansion of the gene pool of climbing roses are noted. According to available literary data, we have revealed that the main centres for the introduction of climbing roses in Ukraine were and still remain the National Botanical Garden, N. N. Grishko NAS of Ukraine (Kyiv), arboretum "Alexandria" (Belaya Tserkov) and Nikitskyi Botanical Garden in the Crimea. Their activity also helped to save a significant number of species and varieties and assisted to the study of both biological and ecological features of roses. We should note that private farms have made a significant contribution to the enrichment of the assortment and the spread of climbing roses along with botanical gardens and arboretums. The value of personalities in the native introduction of roses is reflected. In particular, the achievements of such Ukrainian scientists as M. A. Gartvis, Z. K. Klimenko, N. M. Tymoshenko, E. L. Rubtsova and others should be noted.

Keywords: introduction process; Botanical Garden; selection; vertical landscaping; decorativeness.